

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту
Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
Development of adolescent creativity in the educational process
на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки
освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти
Арламенко Лілія Олександрівна
Науковий керівник: Папач Ольга
Іванівна, кандидат педагогічних наук,
старший викладач
Рецензент: Князян Маріанна Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
педагогіки та освітнього менеджменту
№ _____ від _____
Завідувач кафедри
_____ Р.В. Костенко

Захищено на засіданні ЕК
протокол № _____ від _____
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ ПІБ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КРЕАТИВНОСТІ В ПЕДАГОГІЦІ ТА ПСИХОЛОГІЇ.....	5
1.1. Сутність поняття «креативність» особистості	5
1.2. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості	7
1.3. Особливості розвитку креативності в підлітковому віці	12
1.4. Формування креативної особистості підлітка у виховному процесі	15
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ	21
2.1. Аналіз методик, спрямованих на вивчення рівня креативності підлітків	21
2.2. Методика та хід проведення дослідження	27
Висновки до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ	34
3.1. Аналіз та обговорення результатів дослідження рівня креативності підлітків	34
3.2. Рекомендації батькам, вчителям, щодо розвитку креативності в учнів підліткового віку.....	48
Висновки до розділу 3	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Потреба суспільства у вихованні та навчанні творчих креативних людей, що мають нестандартний погляд на проблеми, здатних обмірковано і швидко реагувати на зміни, що відбуваються в світі, значно зростає. Перед сучасною школою постає завдання виховати особистість, яка здатна до життєтворчої діяльності. Така особистість зуміє правильно обрати свій шлях у житті, враховуючи власні можливості; зможе максимально доцільно використати власні ресурси; буде ставити перед собою завдання самовдосконалення й саморозвитку, що стане запорукою успіху в різних сферах діяльності в майбутньому. Сучасний світ пред'являє високі вимоги до діяльності людини, основна з яких конкурентоспроможною може бути лише посправжньому компетентна особистість.

Підлітковий вік є ключовим періодом в загальному процесі становлення людини як особистості. Даний віковий період характеризується побудовою нового характеру, структури і складу діяльності дитини, створенням основи свідомої поведінки, формуванням загальної спрямованості у формуванні моральних уявлень і соціальних установок. Його зазвичай характеризують як переломний, перехідний, критичний. Цей вік є сенситивним періодом розвитку креативності, який впливає на становлення особистості в цілому. Феномен креативності вивчали такі вчені як А. Брушлінський, В. Дружинін, Е. Торренс, Дж. Гілфорд, В. Каменська, І. Мельникова та ін.

Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих же дій вбиває у дітей інтерес до пізнання. Діти позбавляються радості відкриття і поступово можуть втратити здатність до творчості. Багато дослідників відзначають, що в процесі шкільного навчання переважно «тренуються» такі психічні процеси, як пам'ять, сприйняття, мислення, а розвитку уяви, креативності приділяється недостатня увага.

Виховна робота може бути компонентом навчального процесу. У процесі організації виховного процесу в підлітків формуються новоутворення або розвиваються раніше набуті знання. Завдяки колективному плануванню, підготовки та проведенню заходів створюється обстановка співтворчості, продумування спільної колективної справи, радісного очікування і переживання.

В сучасній науковій літературі креативність розглядається переважно для студентів вузів, при чому майбутнім педагогічним працівникам [23, 13, 4]. Також висвітлюються питання ролі креативності у дошкільнят та учнів молодших класів [32, 9]. Вивченню ж феномена креативності у підлітків та можливостей його формування й розвитку в такому віці в літературі останніх років уваги майже не приділяється.

Виходячи з того, що в підлітковому віці відбувається становлення особистості і при цьому навчальна діяльність може сприйматись категорично, як спосіб навчання, а не спосіб творчого розвитку, що робить її малодосліджуваною, була обрана тема дипломної роботи: «Розвиток креативності підлітків у виховному процесі».

Об'єкт дослідження: розвиток креативності у підлітків.

Предмет дослідження: виховна робота як засіб розвитку креативності у підлітків.

Мета дослідження: вивчити можливості позаурочної діяльності як засобу розвитку креативності у підлітків.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:**

1. Розглянути поняття креативності в психолого-педагогічній літературі
2. Визначити особливості розвитку креативності в підлітковому віці.
3. Дослідити рівень креативності підлітків, враховуючи їх шкільну успішність.

4. Надати рекомендації щодо розвитку креативності підлітків.

Методи дослідження:

1. Аналіз науково-методичної літератури.
2. Методи психодіагностики («Тест творчого мислення П. Торренса» та «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукермана»).
3. Аналіз і обробка результатів.

База дослідження:

ЗЗСО «Прилиманський ліцей» Авангардівської селищної ради.

Теоретична значимість дослідження визначається тим, що: 1) теоретично обґрунтовано особливості креативності дітей підліткового віку; 2) розкриті критеріально-рівневі характеристики креативності підлітка; вивчена ефективність реалізації потенціалу позаурочної діяльності в розвитку у підлітка креативних здібностей.

Практична значимість полягає в тому, що висновки та результати роботи можуть бути використані в навчально-виховному процесі школи, а також в роботі педагога з підлітками для розвитку у них креативності.

Апробація результатів дослідження:

Педагогіка партнерства в умовах модернізації дошкільної освіти: теорія та практика: збірник Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції (23 листопада 2021 р., м. Одеса).– Умань : Візаві, 2021– 204 с. Тези «Партнерська педагогічна взаємодія та розвиток креативності: постановка проблеми», Арламенко Л.О.– с. 29-31.

Структура кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота «Розвиток креативності підлітків у виховному процесі» складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, з 7 таблиць, 1 діаграми, 2 гістограм, 2 додатків. Загальний обсяг 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КРЕАТИВНОСТІ В ПЕДАГОГІЦІ ТА ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Сутність поняття «креативність» особистості

Формування креативної, творчої особистості завжди було актуальним, проте в умовах модернізації та реформування освіти це питання набуває особливого значення. Сучасний школяр повинен швидко адаптуватись до нових умов, критично мислити, бути компетентним, виявляти та формулювати проблему й шукати доцільні шляхи їх розв'язання, уміти спілкуватися в мінливих соціальних умовах.

Дане завдання можливо реалізувати, за умови чіткого усвідомлення значення знань, високого рівня інтелекту і творчості, вміння творчо розв'язувати різноманітні особистісні або суспільні проблеми. Таким чином, розвиток творчої, в тому числі креативної особистості є нагальною проблемою для сучасної української школи [11].

Основою визначення «креативна особистість» є поняття - «креативність». Вже на початку 60-х років існувало близько 60 тлумачень даного поняття і їх зростає донині. В психології та педагогіці відсутнє сучасне єдине тлумачення поняття креативності, так як існує безліч підходів до вивчення суті та ознак даного процесу.

В зарубіжній літературі поняття креативність визначається, як процес створення того, що не існувало раніше [2]. У тлумачному психологічному словнику за редакцією А. Ребера, під поняттям креативність розуміють: «розумові процеси, що ведуть до рішень, ідей, осмислення, створення художніх форм, теорій або будь-яких продуктів, які є унікальними й новими» [29].

У психологічному словнику за редакцією А. Петровського і М. Ярошевського сформульоване наступне тлумачення: «креативність – це

рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості» [21].

Креативність розглядають з різних точок зору, як моделювання нового в ситуації, де проблема здатна викликати домінуючу, яка висвітлюватиме досвід в минулому; як вихід за межі вже певних наявних знань; як взаємодію, що призводить до розвитку, створення нового.

Прихильник гуманістичної психології А. Маслоу вважав самовиявлення, прагнення до самовдосконалення основною потребою людини. За думкою вченого, суспільство може розвиватися лише за умови наявності можливості реалізуватися сильним, розумним та активним особистостям. В працях А. Маслоу поняття самоактуалізації було ототожнено з поняттям креативності [24].

Індивіди, які володіють даним типом мислення, при вирішенні будь-якої проблеми не зосереджують всі свої сили на знаходження єдиного вірного рішення, а починають його пошук по всіляких напрямках для того, щоб знайти якомога більшу кількість варіантів. Такі люди здатні утворювати нові поєднання з елементів, які більшість людей знають і використовують тільки традиційним способом, або створювати зв'язку між двома і більше елементами, які не мають на перший погляд нічого спільного.

В. Максименко під креативністю розуміє здатність до творчості, можливість продукувати незвичні та нетривіальні ідеї, не стереотипність думок, швидке розв'язання проблемних ситуацій [25].

У сучасній педагогіці та психології пріоритетною визнається спрямованість на розвиток особистості, талантів, креативності й здібностей дитини.

Е. Воронцова, розглядає креативність, як індивідуальну особливість людини, здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення у вирішенні певних завдань: побутових, навчальних, соціально-етичних тощо [10]. За

визначенням у сучасному тлумачному психологічному словнику креативність – це здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації [47].

Проте А. Брушлінський та П. Якобсон наголошують, що при цьому першочерговим є творчий процес створення нового. Таким чином, у сучасній психолого-педагогічній науці креативність розглядається як особова категорія в аспектах: прояву дивергентного мислення; актуалізації інтелектуальної активності та особистісних якостей людини.

К. Тейлор, О. Тихомиров у сучасних дослідженнях під даним поняттям розуміють створення нового продукту або результат творчого мислення [14].

Таким чином, креативність – це сума інтелектуальних та особистісних особливостей індивіда, який здатен самостійно висувати проблеми, генерувати нові, оригінальні ідеї, знаходити нетрадиційні та нешаблонні способи вирішення проблемних завдань [48].

Таким чином, універсального визначення креативності не існує, проте всі тлумачення пов'язані з творчими здібностями особистості та обдарованістю. В межах даного дослідження поняття «креативність» розуміється, як властивість творчої, нестандартної, оригінальної особистості, яка оригінально підходить до розв'язання задач. Особистість, яка може генерувати і продукувати нові нестандартні шляхи вирішення проблем.

Проте для реалізації даних творчих здібностей необхідний стимул для активізації творчого мислення. Основні підходи до розвитку креативності, як загальної особистісної здатності до індивідуального самовираження та творчості розглянемо в наступному параграфі.

1.2 Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості

Серед основних концепцій креативності в педагогіці та психології немає єдиного цілісного розуміння даного явища. Проблеми, пов'язані з витоками

креативності, взаємопроникнення розвитку особистості та креативності, розширенням креативного потенціалу та його реалізації розроблено локально і розрізнено. Існують різні підходи до проблеми розвитку креативної особистості.

За дослідженням Дж. Гілфорда, дивергентне мислення є базою креативності. При цьому дивергентне мислення розглядається як альтернативне мислення, що проявляється в процесі розв'язування певних завдань, які передбачають існування безлічі правильних рішень.

Вчений виокремив основні параметри креативності:

- оригінальність (здатність продукувати незвичайні відповіді);
- семантична гнучкість (здатність запропонувати нове використання об'єкта);
- образна гнучкість (здатність бачити в об'єкті нові ознаки);
- спонтанна гнучкість (здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованих ситуаціях).

Дивергентність являється центром теорії Дж. Гілфорда, внаслідок чого велика кількість психологів почали розуміти креативність і дивергентне мислення, як одне і теж поняття [30].

Д. Богоявленська відзначає, що зарубіжні вчені відносились до зведення креативності до операцій, що виводить людину із структури креативності, як до недоліку [11]. Дж. Гілфорд та його послідовник Е. Торренс, вважаються головними прихильниками «психометричного» підходу у дослідженні сутності поняття креативності. Вченими були розроблені та апробовані тести креативності, де процедура дослідження рівня креативності подібна до процедури тестування інтелекту.

За думкою вченого, так як розвиток історичного процесу значно прискорився, то суспільство потребує креативної творчої особистості. Донині дана проблема є нагальною. Розвиток суспільства неможливий без людини, яка

може надихати, створювати щось нове, продукувати нові оригінальні ідеї та бути готова до імпровізації.

За думкою А. Маслоу, проблема креативності це перш за все проблема самої креативної особистості, а не продуктів креативної поведінки та діяльності. Вчений стверджував, що явище креативності може проявлятися у різних проявах, різній діяльності людини, її сприйнятті, установках та поведінці. Саме тому креативність має безпосередній вплив на контрактивну, когнітивну та емоційну сферу людини [26].

А. Маслоу стверджує, що креативність є послідовним етапом натхненної творчості, надання творчому продукту певної форми та можливості для подальшого удосконалення. Концепція креативності, за думкою вченого, та концепція самоактуалізуючої особистості подібні одна до одної. Навчання завдяки творчості та з творчістю може не формувати певних професійних навичок, проте буде стимулювати всі процеси особистісного розвитку, що в подальшому допоможуть в оволодінні певними навичками [48]

Відомим підходом до проблеми розвитку креативності є підхід В. Дружиніна і Н. Хазратової. За думкою авторів, критерієм креативності може стати наявність усвідомленості, яка сприймається навколишнім оточенням. Смісловий критерій дозволяє розмежовувати продуктивні (творчі) і непродуктивні (девіантні) прояви людської активності.

В. Дружинін дослідив, що смисловий критерій дозволяє під час тестування розділити поведінку особистості на відтворюючі (стереотипні), оригінальні (творчі) і неусвідомлені. При наданні оригінальних відповідей людина здатна виділяти одні ознаки чи властивості предметів, при цьому ігноруючи інші. У випадку, коли людина виділяє неочевидні, дещо приховані ознаки, це і породжує оригінальність. Оригінальними є ті асоціації, що не виділені чітко від очевидних ознак. Оригінальні відповіді і є основною ознакою креативності [16].

Проте, на думку В. Дружиніна, сучасні тести з визначення креативності в більшій мірі дозволяють виявити креативну особистість, проте не визначають точно не креативну людину. Причиною цього, за думкою вченого, є те що прояв креативності є спонтанним, несподіваним і не залежить від зовнішньої і внутрішньої регуляції [15].

Теорія інвестування, запропонована Р. Стернбергом і Д. Лавертом, є найбільш сучасною. Автори в сутність поняття креативність вкладають можливість людини керуватись невідомими або мало популярними ідеями, незважаючи на думку оточуючих, всупереч неприйняттю. Така особистість незалежно від умов повинна наполягати на своїх ідеях і «продати їх за високою ціною».

Головне, на думку авторів, вірно оцінити потенціал розвитку первинних ідей і можливий попит. Креативність передбачає, з точки зору Р. Стернберга, здатність йти на розумний ризик, готовність долати перешкоди, внутрішню мотивацію, наявність толерантності до невизначеності, готовність протистояти думці оточення. Обов'язковим чинником прояву креативності є наявність творчого середовища [19].

Креативність визначається і як «творчі можливості людини, що можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому або її окремі сторони» [43].

Розвиток креативного мислення неможливий без оволодіння і застосування прийомів розумової діяльності: виділення основного, аналіз і синтез; порівняння та абстрагування; узагальнення; систематизація і класифікація; конкретизація; визначення та пояснення понять; доказ і спростування тверджень. Технологія креативного мислення передбачає формування цих розумових прийомів через використання різних форм роботи.

Аналіз – це розподіл предмета, уявне або практичне, на складові його елементи з наступним їх порівнянням. Синтез є побудова цілого з аналітично

заданих частин. Аналіз і синтез зазвичай здійснюються разом, сприяють глибшому пізнанню дійсності. «Аналіз і синтез, - писав С. Рубінштейн, - «загальні знаменники» всього пізнавального процесу. Пізнавальне значення аналізу пов'язано з тим, що він виокремлює і «підкреслює», виділяє істотне» [36, с. 99].

Порівняння – спосіб пізнання за допомогою встановлення подібності та/або відмінності ознак об'єктів. При порівнянні досліджувані об'єкти пізнаються набагато більш повно, ніж при ізольованому розгляді під час аналізу і синтезу. Порівняння допомагає поглиблювати і уточнювати досліджуваний матеріал.

В. Сухомлинський вважав операцію порівняння основою розуміння. Він писав: «... порівняння є основою будь-якого розуміння і всякого мислення. Все в світі ми пізнаємо не інакше, як через порівняння ... » [41, с. 16].

Класифікація – розподіл об'єктів за суттєвою ознакою, в результаті чого кожен об'єкт потрапляє в точно визначений клас, підклас, групу. Узагальнення – спосіб пізнання за допомогою визначення загальних істотних ознак об'єктів. Узагальнення базується на аналізі та синтезі, спрямованих на встановлення істотних ознак об'єктів, а також на порівнянні, яке дозволяє визначити загальні істотні ознаки.

У свою чергу, завдяки узагальненню можливе здійснення іншого способу пізнання – визначення понять. Визначення понять – спосіб пізнання, спрямований на розкриття змісту поняття, тобто відображених в ньому істотних ознак об'єктів.

Поняття – це думка, що відображає загальні істотні ознаки об'єктів. Поняття в мові виражаються окремими словами або словосполученнями. Очевидно, що найважливіші якості правильного мислення – переконливість і обґрунтованість. Тому доказ і спростування є ще одним важливим способом пізнання [42, с. 155] .

Спираючись на І. Гріненко, доцільно констатувати, що в сучасній психології й педагогіці не існує єдиної структури або моделі креативності,

проте в усіх моделях акцентується увага на важливості особистісних рис [13].

Таким чином, для розвитку креативності необхідна мотивація, позитивний емоційний фон, креативне оточення. Для розвитку креативності необхідний простір для творчої діяльності, без обмежень. Високий рівень креативності неможливий без специфічних знань з проблеми креативності і володіння методами й прийомами генерування й аналізу ідей.

Особливості креативності у підлітків будуть розглянуті в наступному параграфі.

1.3. Особливості розвитку креативності в підлітковому віці

Підлітковий вік характеризується багатьма дослідниками як період кардинальних зрушень в психічному і особистісному розвитку. Це період становлення індивідуальності, підвищеної активності, інтелектуалізації і індивідуалізації психічних процесів. Як зазначив В. Дружинін, саме в підлітковому віці відбувається розвиток здібності до творчості, пов'язаної з певною сферою людською діяльністю [15].

Саме в підлітковому віці розвиток складових креативності особистості, а саме креативне мислення, креативна уява та креативна грамотності знаходиться на стадії активного формування та розвитку. Даний віковий період відрізняється пізнавальною активністю, появою нових мотивів до навчання, що стає детермінантом самостійної творчості, інтенсивного розвитку креативного мислення, що в результаті впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект в цілому. В підлітковому віці також відбуваються докорінні зміни в розвитку самосвідомості, активної становлення особистості.

Завдяки природній підліткової гнучкості, прагненню до самовдосконалення, незалежності, відмови від стереотипів, становленню

«образу-Я», підлітковий вік можна віднести до одного з найбільш вдалих для розвитку креативності, що впливає на становлення особистості в цілому [46].

Основним лейтмотивом психічного розвитку в підлітковому віці є становлення нової, ще досить нестійкої, самосвідомості, зміна Я-Концепції, спроби зрозуміти самого себе й свої можливості. У цьому віці відбувається становлення складних форм аналітико-синтетичної діяльності, формування абстрактного, теоретичного мислення. Дуже важливе значення має виникаюче в підлітка почуття приналежності до особливої «підліткової» спільності, цінності якої є основою для власних моральних оцінок [37, с.221]

В підлітковому віці особистість стикається з багатьма новими суперечливими ситуаціями. У старшокласника відбувається перебудовування всіх структурних особливостей особистості, виникнення нових особистісних конструктів. Недостатня компетентність в даній перебудові активізує творчу діяльність підлітка, стає стимулом до пошукової діяльності та знаходження нових рішень.

Розвиток творчих здібностей людини може тривати протягом значного періоду її життя, проте в онтогенезі існують оптимальні сензитивні вікові періоди їх формування. В організації навчально-виховної діяльності, що сприяла б розвитку інтелектуально-евристичних здібностей, необхідно враховувати вікові особливості учнів [28, 33, 38].

За Н. Лейтесом, формування індивідуальних особливостей людини відбувається в процесі вікового розвитку, і в більшості випадків залежить від психічних властивостей, які є ключовими у різні періоди дитинства, характеристики та риси якого саме віку і якою мірою вплинуть на риси інтелекту.

Існує три погляди на розвиток креативності особистості в онтогенезі. Згідно з першим відбувається поступове безперервне зростання креативності з віком. Прихильники другого підходу вважають, що з

набуттям нових знань креативність дитини знижується. Третій підхід полягає в привласненні креативності коливального характеру.

П. Торренс першим зацікавився першим періодами знижень та підйомів під час розвитку креативності. За дослідженнями вченого, піками розвитку креативності є наступні періоди: дошкільний вік (5 років), молодший шкільний вік, підлітковий і старший шкільний вік (9, 13, 17 років). Таким чином, кожен чотири роки спостерігається активізація розвитку креативності [3].

Головним мотиваційним вектором підліткового періоду є особистісне вдосконалення. Учні даного вікового періоду відрізняє підвищена активність та допитливість. В даному віковому періоді розвивається гнучкість, з'являється вміння систематизувати інформацію. З точки зору когнітивної психології важливою особливістю даного вікового періоду є створення когнітивних схем, які являють собою знання про ситуації, події, дії та їх наслідки [50].

Таким чином, внаслідок природної підліткової гнучкості, прагненню до самовдосконалення, незалежності, відмови від стереотипів, становленню «образу-Я», підлітковий вік можна вважати одним з найбільш синтезівних для розвитку креативності. Часто, внаслідок пристосування до групи однолітків, в старшому підлітковому віці креативність втрачає свою актуальність і стає незатребуваною.

Таким чином, виходячи з того, що в загальноосвітніх установах традиційне, тобто шаблонне навчання перешкоджає розвитку креативності, назріває питання про те, якими засобами варто розвивати креативність у підлітків. У наступному параграфі ми розглянемо можливості виховної роботи як засобу розвитку креативності у підлітків.

1.4. Формування креативної особистості підлітка у виховному процесі

Під час навчального процесу в школі виховання здійснюється тільки через спільну діяльність вчителя і учнів, учнів один з одним. При цьому виховання принципово не може бути локалізовано або зведено до якогось одного виду освітньої діяльності, але має охоплювати і пронизувати собою і навчальну, і виховну роботу.

Види діяльності школярів умовно можна класифікувати за такими ознаками:

- 1) за місцем проведення: класна, позакласна, позашкільна діяльність;
- 2) за часом проведення: урочна і позаурочна діяльність;
- 3) по відношенню до вирішення навчальних завдань: навчальна і позакласна діяльність.

У педагогічній літературі поняття «позакласна виховна робота» визначено як різноманітна діяльність учнів, яка здійснюється в позаурочний час під керівництвом учителів-вихователів школи та спрямована на задоволення інтересів і запитів вихованців, розвиток їхніх інтелектуальних можливостей [22].

Інструментом виховання виступає виховний простір за умови цілеспрямованого використання його можливостей у роботі з підлітками. Важливість виховного процесу зумовлена сприйняттям його підлітком, активністю у його створенні та вдосконаленні. Ефективність освоєння цього виховного простору в більшій мірі залежить від усвідомлення підлітком даного простору.

Зміст та організаційні форми виховної роботи розробляються на основі принципів:

- цілісності та комплексності;
- спадкоємності;
- гуманістичної спрямованості;

- здоров'язбереження [12].

Розвиток та розпізнання креативних здібностей підлітків є необхідними, адже обдаровані діти можуть почати звинувачувати себе, сприймаючи свої особливості як аномалію, прагнуть свідомо приховувати свої досягнення і тим самим маскувати свої здібності. Даний процес необхідно здійснювати, орієнтуючись на виховному процесі, а не навчальній діяльності.

Серед основних напрямів формування творчої особистості підлітка визначено:

- урахування психолого-педагогічних особливостей і використання психолого-педагогічних методик формування творчої особистості підлітка у виховній роботі;
- співпрацю вчителів, батьків, громадськості у напрямі формування творчої особистості учня;
- оптимізацію формування творчої діяльності учнів шляхом проведення різноманітних форм виховної роботи в школі (індивідуальні, групові та масові);
- забезпечення високого рівня індивідуалізації виховного процесу в школі [7, с.113].

Спілкування з однолітками дуже важливий специфічний канал інформації. Завдяки спілкуванню підлітки дізнаються багато нового, актуального, що по тим, чи іншим причинам не розповідають дорослі. Наприклад, переважну більшість інформації з питань статі підліток одержує від однолітків, внаслідок чого їх відсутність може затримати його психосексуальний розвиток чи додати йому нездоровий характер. По-друге, це специфічний вид міжособистісних відносин.

Групова гра й інші види спільної діяльності виробляють необхідні навички соціальної взаємодії, уміння працювати у групі й у той же час відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси із суспільними [44].

Велика увага у виховній системі класу приділяється формуванню моральних і правил, вмінню будувати міжособистісні відносини, вихованню почуття взаємодопомоги і взаємопідтримки, розвитку навичок культури поведінки.

Для реалізації моделі виховної роботи потрібна співдружність класного керівника, учнів, батьків. Сім'я закладає духовні засади особистості, перші поняття про відносини в суспільстві. Тому сприяння зміцненню сімейних традицій, здійснення співпраці з батьками, організація психолого-педагогічної допомоги батькам у вихованні дитини як дбайливого та уважного члена сім'ї та суспільства стають моїми першорядними завданнями.

Виховна робота має величезні можливості для реалізації особистісних здібностей, нахилів, талантів. Основними принципами при цьому мають виступати, при організації даної роботи: добровільність, врахування індивідуальних особливостей, розвиток ініціативності та винахідливості, використання інноваційних та традиційних форм організації [8].

Гра допоможе педагогу консолідувати колектив підлітків. Включення в активну діяльність, привчає до дотримання правил, справедливості, вмінню контролювати власні вчинки, правильно і об'єктивно оцінювати вчинки інших. Основними засобами впливу є елементи тренінгу, різні методи, індивідуальна і групова робота. Це лекції, бесіди, дискусії, вправи, консультації. Вони вимагають спеціальних знань і умінь вчителя [12].

У дослідженнях В. Кан-Калика є декілька моментів, які забезпечують успішну співтворчість учня та вчителя. Так, учнів слід захопити яскравою, цікавою і перспективною діяльністю. Якщо підліткам подобається певний вид діяльності, вони виконуватимуть його з максимальною віддачею та захопленням [18].

Творча самореалізація дітей, сформованість навичок спільної і організаторської діяльності, психологічний комфорт і соціальна захищеність кожного індивіда є результатами правильно організованої виховної роботи.

Забезпечення сприятливої атмосфери, доброзичливість учителя, неприпустимість критики дій індивіда, особистий приклад креативного підходу до вирішення проблеми, створення ситуацій успіху, надання дитині можливості мислити оригінально все це способи стимулювання і розкриття творчих здібностей [40].

Розвиток здатності до самоврядування, взаємодії, кооперації, індивідуальності, соціальної компетенції, відповідальності – одна із напрямів роботи педагога – вихователя з розкриття і розвитку творчого потенціалу підлітка.

Таким чином, процес розвитку творчого потенціалу особистості підлітка є дієвим в тому випадку, якщо воно буде простором спільності, наповненим реальними та значущими питаннями, на які необхідно знайти відповіді. Створення виховного процесу включає внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, та зовнішні, які включають освоєння спільнотою підлітків та дорослих довкілля.

Хід дослідницької роботи з дослідження рівня креативності підлітків продемонстровано в наступному розділі.

Висновки до розділу 1

Нами були проаналізовані погляди вчених на поняття «креативність» в психолого-педагогічній літературі (Дж. Брунера, Дж.Гілфорда, А. Маслоу., Е. Торренса та ін.). Ми прийшли до висновку про те, що точного і єдиного поняття креативності немає, але аналіз літератури дозволяє узагальнити, що

креативність це здатність розробляти ідеї, що кардинально відрізняються від звичних суспільству.

Існують різні підходи до проблеми розвитку креативності. Проте дані підходи мають певні схожості. Ключову роль в прояві активності та креативності відіграє мотивація. Необхідною умовою створення позитивного емоційного фону є середовище, в якому панує креативний клімат; продукт креативного процесу повинен відрізнятися оригінальністю, виразністю і свідомістю; креативні досягнення неможливі без специфічних знань з проблеми креативності і володіння методами й прийомами генерування й аналізу ідей.

Внаслідок природної підліткової гнучкості, прагненню до самовдосконалення, незалежності, відмови від стереотипів, становленню «образу-Я», підлітковий вік можна вважати одним з найбільш сензитивним для розвитку креативності. Але, на жаль, внаслідок пристосування до групи однолітків, часто в старшому підлітковому віці креативність втрачає свою актуальність і стає незатребуваною.

В загальноосвітніх закладах, особливо в старшій школі, незважаючи, на новітні реформи, переважає традиційне шаблонне навчання, що стає перепорою у розвитку креативності, її необхідно розвивати в процесі виховної роботи. Виховна робота дозволяє створити базу для розвитку творчості та креативності.

Правильно організований виховний процес може сприяти готовності підлітка до створення принципово нових ідей, гнучкості, оригінальності і розробленості ідей. Саме виховний процес дозволяє створити можливості підлітків. Основними принципами при цьому мають виступати: добровільність, врахування індивідуальних особливостей, розвиток ініціативності та винахідливості, використання інноваційних та традиційних форм організації.

Творча самореалізація дітей, сформованість навичок спільної і організаторської діяльності, психологічний комфорт і соціальна захищеність кожного індивіда є результатами правильно організованої виховної роботи.

Хід дослідницької роботи з дослідження рівня креативності підлітків продемонстровано в наступному розділі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

2.1. Аналіз методик, спрямованих на вивчення рівня креативності підлітків

Психологічна діагностика креативності особистості полягає в застосування таких діагностичних засобів, які спрямовані на ідентифікацію творчого потенціалу людини. В Україні апробують різні методики, в тому числі і тести на виявлення креативності. Найбільш популярними методами для оцінки творчих здібностей є тестування, експеримент, а також метод проблемного завдання. Проте для обґрунтованих висновків рівня креативності особистості необхідно враховувати не тільки результати діагностичних методик, а й всебічне вивчення особистості та її діяльності.

Проведення тестувань допомагає більш глибоко розглянути механізми креативності. За допомогою тестування можливо визначити особливості людини, на основі яких проаналізувати подальші успіхи. Традиційне тестування передбачає досить обмежені рамки, так як пропонуються вже сталі варіанти відповідей та ситуацій.

І. Булах зазначає, що тест – це сукупність тестових завдань, які подібні за певними правилами для вимірювання певної властивості, а тестування (testing) – це метод вимірювання певних властивостей особи за допомогою тесту [6, с.11].

Тест є стандартною процедурою обстеження по заданим параметрів. А високий рівень креативності і творчості передбачає вихід за межі стандартного, тому стандартне тестування для визначення креативності є не доцільним. Тест для визначення рівня творчості повинен бути базою вимірювання здатності руйнувати стандарти. Нестандартні акти творчості, які демонстровані людиною,

повинні відповідати стандартам. Проте тестування частково може містити «вільні» відповіді.

Одним із методів оцінки рівня креативності є метод «проблемного завдання». Проблемні завдання будуються за принципом неузгодженості, невідповідності того, що повинно бути і того, що є. Неузгодженість є стимулом для розвитку розумової діяльності випробуваного. Неможливо сказати, який саме мотив є провідним у даній діяльності, проте проблемні завдання, як і тести, не дозволяють в повній мірі оцінити здібності людини [20].

Наступний метод оцінки креативності дослідження. В сучасних дослідженнях використовується нова модель для вивчення креативності. Хід та суть дослідження відрізняється від попередньої тим, що вона є більш цілісною і тим самим здатна відслідковувати хід думок поза межами вирішення вихідної задачі.

Побудова дослідження підпорядковується декільком принципам. Перший принцип відмова від зовнішнього спонукача і запобігання появи внутрішньої оцінної стимуляції. Згідно даного принципу випробуваному не потрібно в обов'язковому порядку вирішувати складну проблему, творити, створювати. Також минулий досвід по можливості необхідно відкинути, щоб це не вплинуло на неконтрольовані стимули.

Завдання щодо вирішення задачі є стимулом до творчої діяльності, проте до того моменту поки не буде знайдено алгоритм вирішення тієї чи іншої задачі. На пізнавальний інтерес можуть впливати не тільки зовнішні вимоги, а й власне невдоволення результатами своєї роботи [49].

Другий принцип побудови дослідження полягає в тому, що поставлене завдання не повинно містити будь-які обмеження для випробуваного. Завдання повинно бути змодельоване, як нічим не обмежене поле діяльності, а не принцип тесту чи проблемної задачі. А саме дослідження повинен включати завдання доступні для їх вирішення при будь-яких розумових здібностях. В даному

дослідженні не повинно бути наголосу на певних закономірностях, правилах та проблемах.

Так як метод спрямований на виявлення здібностей людини до подолання обмежень, то в дослідженні можуть бути будь-які обмеження. Структура дослідження повинна передбачати наявність хибних обмежень [17].

Третім принципом для побудови дослідження є довготривалість. Випробуваному необхідно дати вільний час для оволодіння діяльністю, так як значні обмеження у часі можуть стимулювати хибне (те, що не відповідає реальності) проходження дослідження. Тому для дослідження краще заздалегідь передбачити більше часу.

Дослідження креативності має бути довготривалим, так як може сприяти виникненню стресового стану і зміні результатів дослідження через вплив побічних чинників на даний момент. Довготривалість дослідження є оптимальним засобом позбавлення від впливу на результати дослідження станів випробуваного. Тільки дослідження може забезпечити дійсну тривалість і багаторазовість досліджень. В ході дослідження можливо створити умови варіативної, неоднорідною діяльності. Обмеження можуть бути подолані тільки в дослідженні, в тестах обмеження не долаються.

Під час оцінювання рівня креативності повинні бути відсутні зовнішні та внутрішні стимули. У тестах, спрямованих на визначення рівня креативності, на перший погляд, немає стимулів. Проте в ході тестування можливі завдання, де необхідно знайти всі можливі варіанти відповідей, а саме : «знайти всі можливі способи вирішення» або «сформулювати всі можливі варіанти». Дані вимоги до завдання є певним стимулом до активної творчої діяльності, так як не дозволяє обмежитись однією чи декількома відповідями, а спонукає випробуваного до активної активізації пам'яті і уяви. Тому «невизначеність» стимулу є спорідненим до власне відсутності стимулу.

В залежності від кількості заданих параметрів, аналіз є більш детальним та дозволяє передувати висновки і тим самим стає більш об'єктивний. Таким чином, спираючись на результати, отриманих за допомогою дослідження, можна дати більш докладний аналіз досліджуваного явища або процесу.

Метод дослідження дозволяє розробити надійний алгоритм вирішення задачі. На підставі даного алгоритму можна висувати твердження про наявність або відсутність здатності до нестимульованого ззовні розвитку діяльності, що транслює рівень розвитку креативності досліджуваного.

Порівняння результатів, отриманих за допомогою різних методів демонструє, що найбільш цілісним методом оцінки креативності є дослідження, тому що тільки дослідження дає випробуваному можливість проявити свої творчі здібності, без обмеження в часі та способах знаходження рішення.

Тести сприяють прояві та визначенню таких властивостей людини, як загальний рівень освіченості, здатність до швидкого мислення, а не прояву його креативності. Проблемні завдання також не дозволяють проникнути досліднику вглиб обдарованості випробуваного. Таким чином, тільки дослідження дозволяє глибше проникнути в процеси креативності та вивчити її.

Найбільш популярними методами дослідження креативності є підходи Є. Торранса й С. Медника. Вчені тлумачать здібності до творчості та креативного підходу, як фактор активної життєвої позиції і як сукупність тих особливостей психіки, що забезпечує продуктивні утворення в діяльності. Показниками креативної активності є:

- прагнення до оригінального підходу й новизни;
- власна творча ініціатива;
- прагнення до творчої роботи в несприятливих умовах;
- прагнення до професіоналізму та цілеспрямованість;
- визнання заслуг навколишніми на високому рівні.

До складників високого рівня креативності відносять творчі здібності, вербальну і невербальну креативність. Методики виміру креативності за допомогою виявлення рівня розвитку творчих здібностей, творчого мислення, і креативності поділяють на вербальні й невербальні. Найпоширенішими серед невербальних тестів є тести Дж. Гілфорда, Є. Торранса, а серед вербальних – тест С. Медника, тест В. Меде і т.д.

Взагалі креативність, розкривається через дивергентність, дивергентне мислення досліджується за допомогою завдань, де респондентам необхідно генерувати ідеї у відповідь на вербальний або фігуральний стимул.

Ці ідеї потім оцінюються за чотирма критеріями:

- оригінальність (рідкість відповіді),
 - кількість придуманих відповідей,
 - гнучкість (наскільки придумані ідеї різні між собою)
 - ступінь опрацювання відповідей (наскільки вони застосовні до реальності)
- [31].

З метою дослідження невербального аспекту креативності застосовується адаптована В. Дружиніним методика Є.Торранса. Згідно методики існує набір картинок, кожна з яких складається з елементів (ліній), випробуваний повинен домалювати кожную картинку до певного осмисленого зображення. Методика призначена для діагностики невербального творчого мислення й невербальної креативності, як «здатності до породження нового, оригінального продукту в умовах мінімальної вербалізації».

Результати діагностики мають високий ступінь надійності, так як методика була розроблена за підсумками тривалих досліджень, проведених на великій кількості піддослідних.

В оригінальному тесті Є. Торранса використовується кілька показників креативності, зокрема, оригінальність, як несхожість створеного досліджуваним

зображення на зображення інших [3]. В. Дружинін розуміє оригінальність як статистичну рідкість відповіді, тому що не буває «двох ідентичних зображень».

На думку Торренса, креативність виявляється в ситуаціях дефіциту знань, в моменти включення нової інформації у вже сформовану структуру знань, в процесі відшукування відсутніх знань, при пошуку виходу з критичної ситуації, при перевірці знань і повідомленні результатів. За основу тесту автор взяв концепцію дивергентного мислення Дж. Гілфорда, істотно доопрацювавши її у своєму тесті діагностики креативності.

Вербальний аспект креативної активності можливо дослідити за допомогою методик оцінки креативності мислення В. Меде і К. Піорковського, а також С. Медника. В рамках методики В. Меде і К. Піорковського досліджуваному представляється три слова в сполученні, раніше йому не відомі, його завданням полягає в написанні якомога більшої кількості осмислених фраз за швидкий період, за умови, щоб до кожної з них входили всі вказані слова. Даний тест сприяє дослідженню творчої уяви, швидкості протікання процесів мислення й розвитку активного словника і призначений для діагностики вербальної креативності.

Методика С. Медника є набором з 20 трійок слів, до яких необхідно підібрати ще одне слово так, щоб воно сполучалося з кожним із трьох запропонованих (щоб становило деяке словосполучення), можна також змінювати запропоновані слова граматично й використовувати необхідні прийменники. Досліджуваному потрібно докласти зусиль, щоб ті образи й асоціації, які приходять у його голову у відповідь на запропоновані слова, були якомога оригінальнішими та яскравішими й по можливості потрібно дати максимальну кількість відповідей на кожну трійку слів. Тест призначений для діагностики вербальної креативності, що визначається як процес перекомбінування словесних елементів.

Існують різні модифікації цих методів, які були використані в сучасних дослідженнях. Наприклад, Е. Григоренко і Р. Штернберг вимірювали рівень творчого мислення, попросивши учасників описати світ очима комах і придумати, хто може жити, і що може статися на планеті під назвою «Priumliava».

В іншому дослідженні Р. Штернберга були використані мультфільми. Учасникам пропонувалися п'ять мультфільмів, звідки були вирізані репліки героїв, і з них необхідно було вибрати три для продумування реплік і назви. Також вчені використовували метод написання есе, які могли бути створені під одним із заданих заголовків: «П'ятий шанс», «2983», «за край» і т.д.

Останній тип модифікацій Р. Штернберга метод «усних історій», учасникам були представлені п'ять аркушів паперу, кожен з яких містить набір від 11 до 13 зображень, пов'язаних спільною темою. Після вибору однієї з сторінок учасникам давалося 15 хвилин для формулювання розповіді, а також для того, щоб надиктувати його в диктофон протягом обмеженого часу.

Інший метод, який також можна віднести до цієї групи метод вільних асоціацій З. Зіверт. Він включає в себе інструкцію, в якій респондента просять дати кілька інтерпретацій для картинок (автор О. Фанталова) якомога швидше.

Таким чином, ми розглянули різні групи методів дослідження креативності та більш глибоко проаналізували опитувальні методики поведінки, пов'язані з креативною діяльністю, яке піддається впливу соціально-культурного контексту. Представлені описи методів і показники надійності-узгодженості. В наступному розділі описано особливості проведення дослідження.

2.2. Методика та хід проведення дослідження

У дослідженні взяли участь діти підліткового шкільного віку, а саме учні 7-8 класів від 12-13 років. Вибірка складалась з 40 учнів. Дослідження проводилося в позаурочний час. Для того, щоб учні почували себе зручно і невимушено було

вирішено проводити дослідження у їх вікових категоріях (окремо у 7 класі, потім у 8 класі).

Емпіричне дослідження включало три етапи:

I Етап - збір емпіричних даних

II Етап - обробка отриманих емпіричних даних;

III Етап - аналіз отриманих результатів, формулювання висновків та методичних рекомендацій.

Щоб зацікавити дітей, їм були надіслані запрошення на творчу зустріч. Адже щоб підвищити якість тестування креативності необхідно дотримуватися таких основних параметрів креативного середовища, як:

- відсутність обмеження за часом;
- мінімізація мотивації досягнення;
- відсутність змагальної мотивації і критики дій;
- відсутність в тестовій інструкції жорсткої установки на творчість.

Отже, умови креативної середовища створюють можливості прояву креативності, при цьому високі показники тестування значимо виявляють креативних особистостей.

Під час тестування учні повинні сидіти по одному за партою. Щоб зацікавити учнів ще більше, не втратити їх інтерес і запобігти створенню хаосу, було запропоновано виконати вправу «Де моє місце?». Готуючись до зустрічі, я розклала картки на партах, їх копії, перевернувши вниз картинкою, розклала на столі біля входу. Зайшовши до аудиторії, учень обирає картку на столі, шукає її копію на парті. Знайшовши, займає відповідне місце.

В ході дослідження було застосовано дві методики: «Тест творчого мислення П. Торренса» та «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукермана».

«Тест творчого мислення П. Торренса» вперше запропонований американським психологом П. Торренсом в 1962 р. та спочатку був призначений для діагностики рівня креативності починаючи з дошкільного і до 17-20 років.

В основі цього методу лежить здатність до дивергентного мислення (Д. Гілфорд), до перетворень і асоціювання, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх. Повний тест Торренса включає в себе набір різних тестів, в даному дослідженні ми розглядали лише Субтест 2 «Закінчи малюнок».

Завдання тесту «Закінчи малюнок» полягає в додаванні ліній на незакінчених малюнках із зазначенням назви отриманого зображення. Час роботи над тестом - 10 хвилин.

Перед тим, як були роздані бланки тестування, було перевірено наявність олівців у всіх присутніх. Щоб визвати цікавість і мотивувати учнів до виконання був використаний такий текст повідомлення:

«Діти! Мені здається, що ви отримаєте велике задоволення від майбутньої роботи. Ця робота дозволить нам дізнатися наскільки добре ви вмiєте видумувати нове і розв'язувати різні проблеми. Вам знадобиться вся ваша увага і уміння думати. Я сподiваюсь, що ви дасте волю своїй увазі і вам це сподобається»

Після моїх слів учням були роздані бланки і було запропоновано їх підписати. Після цього я зачитала вступну інструкцію:

«Вам належить виконати захоплюючі завдання. Всі вони потребують від вашої уваги, щоб придумати нові ідеї і скомбiнувати їх різним способом. При виконанні кожного завдання намагайтеся придумати щось нове і незвичайне, чого ніхто ще не придумував, крім вас. Намагайтеся доповнити і побудувати вашу ідею так, щоб вийшла захоплююча історія в картинках.

Час завдання обмежено, тому намагайтесь його раціонально використовувати. Працюйте швидко, та не поспішайте. Якщо у вас виникнуть питання, піднімайте червону долоньку, я підійду до вас і надам необхідні пояснення»

Завдання тесту формулювала наступним чином:

«На цих двох аркушах намальовані незавершені фігури. Якщо ви додасте до них додаткові лінії, ви отримаєте цікаві предмети або картинки. На виконання цього завдання вам надається 10 хвилин.

Намагайтеся придумати таку картинку або історію, яку ніхто не зможе придумати. Зробіть її повною і цікавою, додайте нові ідеї. Придумайте назву до кожної картинки: напишіть її внизу, під картинкою»

Звичайно деякі учні працювали швидко, а деяким не вистачало часу. Але я намагалася всіх заспокоїти, пояснюючи, що всі вони різні. Деякі встигали намалювати всі малюнки швидко, потім поверталися і додавали ще якісь деталі. Інші ж встигали намалювати всього декілька, але з кожного малюнка склали складні розповіді. Пропонувала працювати так, як їм подобається.

Весь час намагалася підбадьорювати і підтримувати теплі і доброзичливі відносини.

По закінченню часу малюнки були зібрані.

Інтерпретація виконання тесту відбувалася у відповідності до ключа до кожної фігури. За кожен малюнок можливо було отримати від 0 до 2 балів. У відповідності до загальної кількості балів відокремлювала наступні рівні креативності:

- 0-5 балів – низький рівень креативності;
- 6-14 балів- середній рівень креативності ;
- 15 і вище балів – високий рівень креативності.

При оцінці ретельності обробки бали надавалися за кожну значущу деталь (істотну ідею), яка доповнювала вихідну стимульну фігуру, як в межах контуру, так і за межами. Основна проста відповідь повинна бути значущою, інакше все інше не враховується;

- колір, який доповнює основну ідею;
- штрихування (загальне)
- прикраса (якщо вона доречна і має сенс)
- оформлення (без повторень і відповідно до ідеї)

Якщо малюнок розділений лінією, то бали підраховувалися в обох частинах. Якщо лінія несла певний зміст (як окремий предмет), вона теж оцінювалась одним балом.

Також нараховувались преміальні бали за оригінальність відповідей, в яких учень об'єднував декілька фігур в єдину картинку. П. Торренс вважав це проявом високого рівня здібностей, тому що такі відповіді дуже рідкісні. Це об'єднання двох і більше картинок.

Після проведення тестування за П. Торренсом учням, щоб відпочити і налаштуватися на подальшу роботу було запропоновано виконати відволікаючу і позитивну руханку-гру «Австралійський дощ»

Далі я запропонувала зайняти свої місця і продовжити нашу творчу зустріч.

«Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» використовувалася з метою дослідження рівня потреби у відчуттях різного роду у підлітків. Пошук нових відчуттів має велике значення для людини, оскільки стимулює емоції і уяву, розвиває творчий потенціал і в кінцевому рахунку веде до особистісного зростання. Випробуванням пропонувався ряд тверджень, об'єднаних в пари. З кожної пари необхідно було вибрати одне твердження, яке людина вважає найбільш характерним для себе.

Учням були видані бланки тестування. Після пропозиції підписати їх, я зачитала наступну інструкцію:

«Вам належить виконати цікаве завдання. У вас є ряд тверджень, об'єднаних в пари. Вам потрібно зосередитись і обрати одне твердження, яке є найбільш характерним для вас»

Дана методика була спрямована на виділення трьох рівнів зазначених потреб: високий, середній та низький. Високий рівень потреб передбачає наявність потягу, можливо, іноді неконтрольованого, до нових вражень та відчуттів, які «лоскочуть нерви», що може спонукати випробуваного на участь у ризикованих авантюрах та заходах.

Середній рівень характеризується вмінням контролювати такі потреби та помірністю у задоволенні даних потреб. Людина з середнім рівнем потреб відкрита до нових вражень та нового досвіду, проте має стриманість та розсудливість.

Низький рівень потреб у відчуттях означає присутність передбачливості та обережності, яке стає перепорою при отриманні нових вражень (та інформації) від життя. Випробуваний з таким рівнем потреб віддає перевагу стабільності та впорядкованості, аніж чомусь невідомому та неочікуваному у житті [35].

Інтерпретація відбувалася відносно ключа. А саме:

- 11 - 16 балів - високий рівень потреби у відчуттях;
- 6 - 10 балів - середній рівень потреби у відчуттях;
- 0 - 5 балів - низький рівень потреб у відчуттях.

Отже, в ході дослідження було застосовано дві методики: «Тест творчого мислення П. Торренса» та «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукермана», тому є необхідною обробка результатів дослідження.

В наступному розділі будуть оброблені, проаналізовані отримані результати, сформульовані висновки та надані методичні рекомендації для підвищення рівня креативності підлітків.

Висновки до розділу 2

В Україні апробують різні методики на ідентифікацію творчого потенціалу, в тому числі і тести на виявлення креативності. Найбільш

популярними методами для визначення творчих здібностей є тестування, експеримент, а також метод проблемного завдання. Проте для цілісних висновків щодо креативності особистості необхідно враховувати не тільки результати діагностичних методик, а й всебічне вивчення особистості та її діяльності.

До психологічних складників високого рівня креативності відносять творчі здібності, вербальну і невербальну креативність. Методики виміру креативності поділяють на вербальні й невербальні. Найпоширенішими серед невербальних тестів є тести Дж. Гілфорда, Є. Торранса, серед вербальних – тест С. Медника, тест В. Меде і т.д.

З метою визначення рівня креативності підлітків, а також для підтвердження гіпотези дослідження було проведено експериментальне дослідження. У дослідженні взяли участь діти середнього шкільного віку, а саме учні 7-8 класів від 12-13 років. Вибірка складалась з 40 учнів. В ході дослідження було застосовано дві методики: «Тест творчого мислення П. Торренса» і «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукермана».

В рамках дослідження було виявлено три рівня креативності: низький, середній, високий, а також три рівні потреб в пошуках відчуттів. Для підтвердження гіпотези було враховано навчальну успішність підлітків.

Аналіз результатів дослідження та розробка методичних рекомендацій для батьків та вчителів з метою підвищення рівня креативності представлено в наступному розділі.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

3.1. Аналіз, обробка та обговорення результатів дослідження рівня креативності підлітків.

Аналіз результатів відбувається з огляду на проходження двох методик: «Тест творчого мислення П. Торенса» і «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукермана», враховуючи навчальну успішність учнів. Вибірка складалася з 40 учнів. У дослідженні взяли участь діти середнього шкільного віку, а саме учні 7-8 класів від 12-13 років. Дослідження проводилося в позаурочний час. Для того, щоб учні почували себе зручно і невимушено, було вирішено проводити дослідження у їх вікових категоріях (окремо у 7 класі, потім у 8 класі). На початку дослідження учні були поділені на умовні групи за наступними рівнями навчальних досягнень:

- Група 1: учні з високим рівнем успішності (оцінки від 10-12 балів);
- Група 2: учні з середнім рівнем успішності (оцінки від 7 до 9 балів);
- Група 3: учні з низьким рівнем успішності (оцінки до 6 балів).

Для того, щоб учні не відчували себе незручно, вони були умовно поділені на три групи. При цьому, увага на отриманому статусі не акцентувалась для учнів. Перша група – учні з високим рівнем успішності, друга група – учні з середнім рівнем успішності, третя група – учні з низьким рівнем успішності. Даний поділ є умовним і необхідний для подальшого співставлення результатів рівня креативності та навчальної успішності.

Поділ учнів за навчальною успішністю представлений в таб.2.1. (див. табл. 2.1.):

Таблиця 2.1.

Поділ учнів за навчальною успішністю

№	Прізвище	Навчальна успішність	№	Прізвище	Навчальна успішність
1	Криженко	Група 1	21	Бахмацька	Група 2
2	Сорока	Група 1	22	Дацька	Група 2
3	Карпова	Група 1	23	Бородін	Група 2
4	Соболь	Група 1	24	Безрода	Група 2
5	Ярова	Група 1	25	Сотник	Група 2
6	Фоміна	Група 1	26	Борисюк	Група 2
7	Бондаренко	Група 1	27	Сергієнко	Група 2
8	Ситник	Група 2	28	Саніна	Група 2
9	Скиденко	Група 2	29	Шелудько	Група 2
10	Чорний	Група 2	30	Власенко	Група 2
11	Тормаш	Група 2	31	Єрмак	Група 2
12	Арламенко	Група 2	32	Харченко	Група 2
13	Добринін	Група 2	33	Абрамова	Група 3
14	Купиніна	Група 2	34	Гусенко	Група 3
15	Іванова	Група 2	35	Добринін	Група 3
16	Грибова	Група 2	36	Климова	Група 3
17	Жукова	Група 2	37	Ярмак	Група 3
18	Кулімова	Група 2	38	Сироїд	Група 3
19	Стеценко	Група 2	39	Майборода	Група 3
20	Кизим	Група 2	40	Кузьменко	Група 3

Високий рівень креативності за «Тестом творчого мислення П.Торренса» було виявлено у 7 учнів. Результати представлені в таблиці 2.2. (див. табл.2.2.):

Таблиця 2.2.

Високий рівень креативності за «Тестом творчого мислення П. Торренса»

№	Прізвище	К-сть балів	Рівень
1	Сергієнко	17	Високий
2	Власенко	15	Високий
3	Єрмак	16	Високий
4	Саніна	16	високий
5	Кузьменко	19	високий
6	Сироїд	15	високий
7	Харченко	18	високий

Високий рівень критичного мислення передбачає те, що учень має усвідомлені уявлення про культуру критичного мислення, вміє правильно оцінювати такі її компоненти, як тестування запропонованих ідей, вміння оцінювати ідеї об'єктивно, здатний до самокритики, вміє аналізувати, синтезувати, робити висновки.

Середній рівень критичного мислення характеризується не високим рівнем цілеспрямованості, вирішення проблеми за вказаним шаблоном, стереотипність думок, передбачає деякі труднощі у визначенні критичних якостей особистості.

Учні з середнім рівнем критичного мислення часто важко приймають рішення, схильються до більш традиційних шляхів вирішення проблеми. Частіше всього обирають перевірені методи, шаблоні відповіді, не готові експериментувати і шукати нові нестандартні рішення. Таким учням легше використовувати те, що інші вже спробували і отримали результати.

Середній рівень креативності було виявлено у 25 учнів. Результати представлені в таблиці 2.3. (див. табл.2.3):

Таблиця 2.3.

Середній рівень креативності за «Тестом творчого мислення П. Торренса»

№	Прізвище	К-сть балів	Рівень	№	Прізвище	К-сть балів	Рівень
1	Бондаренко	8	середній	14	Тормаш	8	середній
2	Скиденко	11	середній	15	Соболь	7	середній
3	Абрамова	7	середній	16	Арламенко	6	середній
4	Гусенко	14	середній	17	Добринін	9	середній
5	Стеценко	8	середній	18	Купиніна	10	середній
6	Чорний	6	середній	19	Іванова	12	середній
7	Грибова	12	середній	20	Бахмацька	12	середній
8	Климова	6	середній	21	Дацька	11	середній
9	Ярмак	12	середній	22	Шелудько	10	середній
10	Жукова	13	середній	23	Бородін	8	середній
11	Кулімова	14	середній	24	Безрода	8	середній
12	Стеценко	8	середній	25	Сотник	10	середній
13	Кизим	7	середній				

Низький рівень - критичне мислення студентів характеризується вельми приблизними уявленням про якість критичного мислення і здібностях особистості, визначається наявністю в навчальному матеріалі (або їх відсутністю) об'єктивного протиріччя і його вираження в формі проблеми методу опори на помилки, оформлення судження в організовану процедуру.

Низький рівень критичного мислення у учнів не свідчить про успішність.

Низький рівень креативності було виявлено у 8 учнів. Результати представлені в таблиці 2.4. (див. табл.2.4):

Таблиця 2.4.

Низький рівень креативності за «Тестом творчого мислення П. Торренса»

№	Прізвище	К-сть балів	Рівень
1	Криженко	5	низький
2	Сорока	4	низький
3	Фоміна	3	низький
4	Борисюк	4	низький
5	Карпова	3	низький
6	Майборода	5	низький
7	Ситник	4	низький
8	Ярова	5	низький

Низький рівень - критичне мислення студентів характеризується вельми приблизними уявленнями про якість критичного мислення і здібностях особистості, визначається наявністю в навчальному матеріалі (або їх відсутністю) об'єктивного протиріччя і його вираження в формі проблеми методу опори на помилки, оформлення судження в організовану процедуру.

За методикою «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» високий рівень потреб виявлено у 7 учнів. Учні з таким високим рівнем постійно прагнуть до нових вражень, но бояться ризику, прагнуть дізнатись щось нове. Такі учні з легкістю беруть участь в різних авантюрах та заходах, не мають страху перед ризиком. Учні з високим рівнем потреб діють, зазвичай, всупереч стереотипам та загальноприйнятим думкам, не зважають на те, що в них щось може не вийти.

Результати представлені в таблиці 2.5 (див. табл. 2.5)

Учні з таким високим рівнем постійно прагнуть до нових вражень, но бояться ризику, прагнуть дізнатись щось нове.

Таблиця 2.5

Високий рівень потреб за «Діагностикою потреби у пошуках відчуттів М. Цукермана»

№	Прізвище	К-сть балів	Рівень
1	Сергієнко	12	високий
2	Сотник	13	високий
3	Єрмак	12	високий
4	Саніна	15	високий
5	Кузьменко	15	високий
6	Сироїд	14	високий
7	Харченко	14	високий

Учні з таким високим рівнем постійно прагнуть до нових вражень, но бояться ризику, прагнуть дізнатись щось нове. Такі учні з легкістю беруть участь в різних авантюрах та заходах, не мають страху перед ризиком. Учні з високим рівнем потреб діють, зазвичай, всупереч стереотипам та загальноприйнятим думкам, не зважають на те, що в них щось може не вийти.

Середній рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено у 24 учнів. Даний рівень прагнень до пошуку нових відчуттів характеризується вмінням контролювати їх та усвідомлювати міру, за межу якої не можна заходити.

Такі учні здатні до спроб пізнати щось нове, проте якщо це не суперечить розсудливості даної людини. Рішення та вчинки такого учня зважені та усвідомленні. Такі учні врівноважені, розсудливі, думають і діють спокійно, не поспішаючи.

Результати представлено в таблиці 2.6 (див. табл. 2.6):

Середній рівень потреб за «Діагностикою потреби у пошуках відчуттів М. Цукерман»

Таблиця 2.6

№	Прізвище	К-сть балів	Рівень	№	Прізвище	К-сть балів	Рівень
1	Власенко	9	середній	14	Тормаш	10	середній
2	Бородін	10	середній	15	Соболь	8	середній
3	Абрамова	7	середній	16	Арламенко	6	середній
4	Гусенко	10	середній	17	Добринін	7	середній
5	Стеценко	8	середній	18	Купиніна	10	середній
6	Чорний	6	середній	19	Іванова	9	середній
7	Грибова	9	середній	20	Бахмацька	9	середній
8	Климова	6	середній	21	Дацька	10	середній
9	Ярмак	10	середній	22	Шелудько	10	середній
10	Жукова	9	середній	23	Бондаренко	8	середній
11	Кулімова	9	середній	24	Безрода	7	середній
12	Стеценко	8	середній				
13	Кизим	7	середній				

Даний рівень прагнень до пошуку нових відчуттів характеризується вмінням контролювати їх та усвідомлювати міру, за межу якої не можна заходити. Такі учні здатні до спроб пізнати щось нове, проте якщо це не суперечить розсудливості даної людини. Рішення та вчинки такого учня зважені та усвідомлені.

Низький рівень за методикою «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» виявлено у 9 учнів. Такі учні бояться помилитися, тому обирають перевірені методи.

Результати представлені в таблиці 2.7 (див. табл.2.7).

Таблиця 2.7

Низький рівень потреб за «Діагностикою потреби у пошуках відчуттів М. Цукермана»

№	Прізвище	К-сть балів	Рівень
1	Криженко	4	низький
2	Сорока	5	низький
3	Фоміна	4	низький
4	Борисюк	3	низький
5	Карпова	3	низький
6	Майборода	5	низький
7	Ситник	5	низький
8	Ярова	5	низький
9	Скиденко	2	низький

Даний рівень передбачає в учня обережність та передбачливість. Випробуваний з таким показником віддає перевагу стабільності і впорядкованість, ніж невідомому. Гіперобережність провокує перебільшений страх перед чимсь новим, що позбавляє учня нових вражень та відчуттів.

Таким чином, за «Тестом творчого мислення П. Торренса» були отримані наступні результати:

- низький – 8 учнів (20%);
- середній – 25 учнів (62,5%);
- високий- 7 учнів (17,5 %).

Результати представлені в наступній діаграмі (див. рис.3.1):

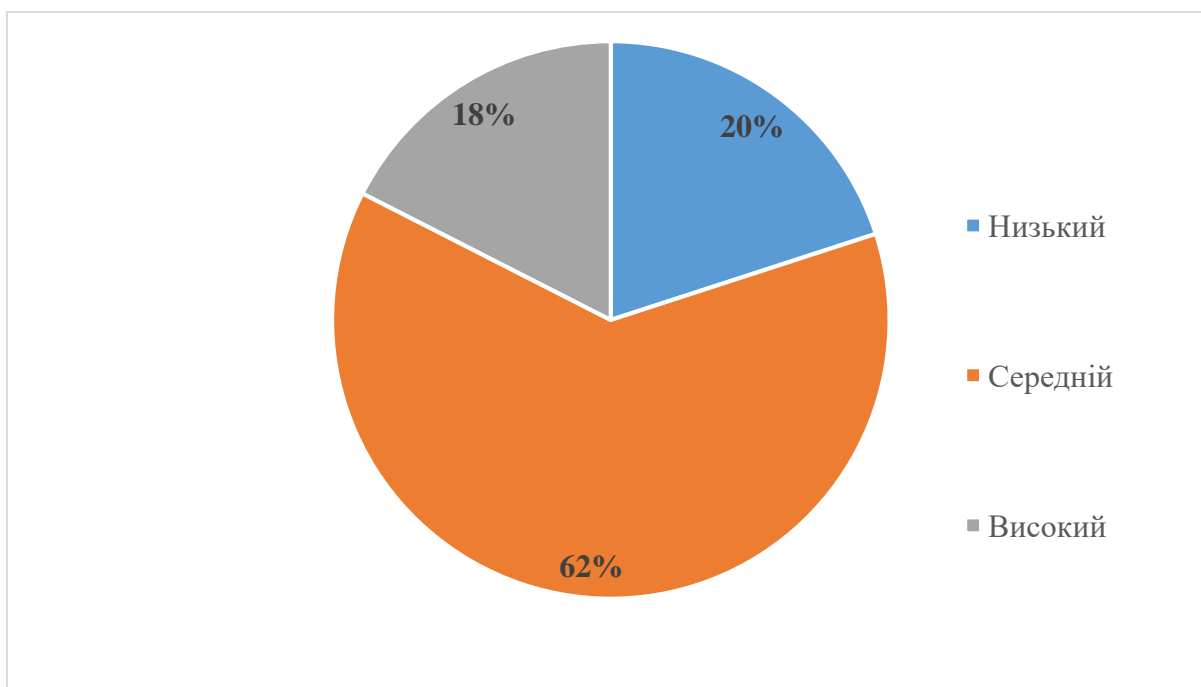

Рис.3.1. Загальні результати за «Тестом творчого мислення П. Торренса»

Таким чином, найбільше представлений середній рівень креативності.

Середній рівень креативності виявлено у 25 учнів, а саме:

- Група 3 – 4 учні;
- Група 2 - 19 учнів;
- Група 1 - 2 учня.

Таким чином, серед більшості учнів групи 2 виявлений середній рівень креативності, такі учні фрагментарно цікавляться чимсь новим, іноді можуть ризикувати, проте обдумавши даний вчинок декілька разів.

Низький рівень креативності виявлено у 8 учнів, а саме:

- Група 3 - 1 учень;
- Група 2 - 2 учнів;
- Група 1 - 5 учнів.

Школярі з низьким рівнем креативності ригідні, не бажають іти на ризик, віддають перевагу рішенням за шаблоном, а не за новим планом. Ці учні не

шукають нових шляхів вирішення проблеми, вони обирають вже перевірені стандартні відповіді, уникаючи можливості помилитися. Найбільше низький рівень виявлено у відмінників, що на перший погляд здається суперечливим. .

Високий рівень креативності було виявлено 7 учнів, а саме у наступних категоріях навчальної успішності:

- Група 3 - 2 учні;
- Група 2 - 5 учнів.

Високий рівень креативності найбільш представлений у учнів 3 групи і учнів 2 групи, такі учні шукають складні варіанти рішень, не бояться ризикувати. Підліткам з високим рівнем легше піти проти заданих правил і встановленої системи, так як вони не є постійними і діють згідно власних бажань. Учні цих груп не обмежують себе стандартними перевіреними відповідями, у них немає страху перед помилками. Тому вони шукають нові нестандартні рішення проблеми, виходячи за рамки, їх захоплює сам пошуковий процес, вони не зосереджені на результаті. Учні 3 і 2 груп сприймають критику спокійно, як виклик і позов до нових рішень.

У учнів з 1 групи високий рівень креативності не виявлено.

Незважаючи на високий рівень успішності, рівень креативності у більшості учнів з високим рівнем успішності низький, так як такі учні прагнуть до гарних оцінок, намагаються виконувати завдання за вже перевіреним способом і бояться ризикнувши отримати незадовільний відгук чи оцінку. В той час такого страху позбавлена більшість учнів з низьким рівнем успішності.

Загальні результати проходження «Тесту творчого мислення П.Торренса» відносно рівнів успішності представлено в наступній гістограмі (див. рис.3.2.):

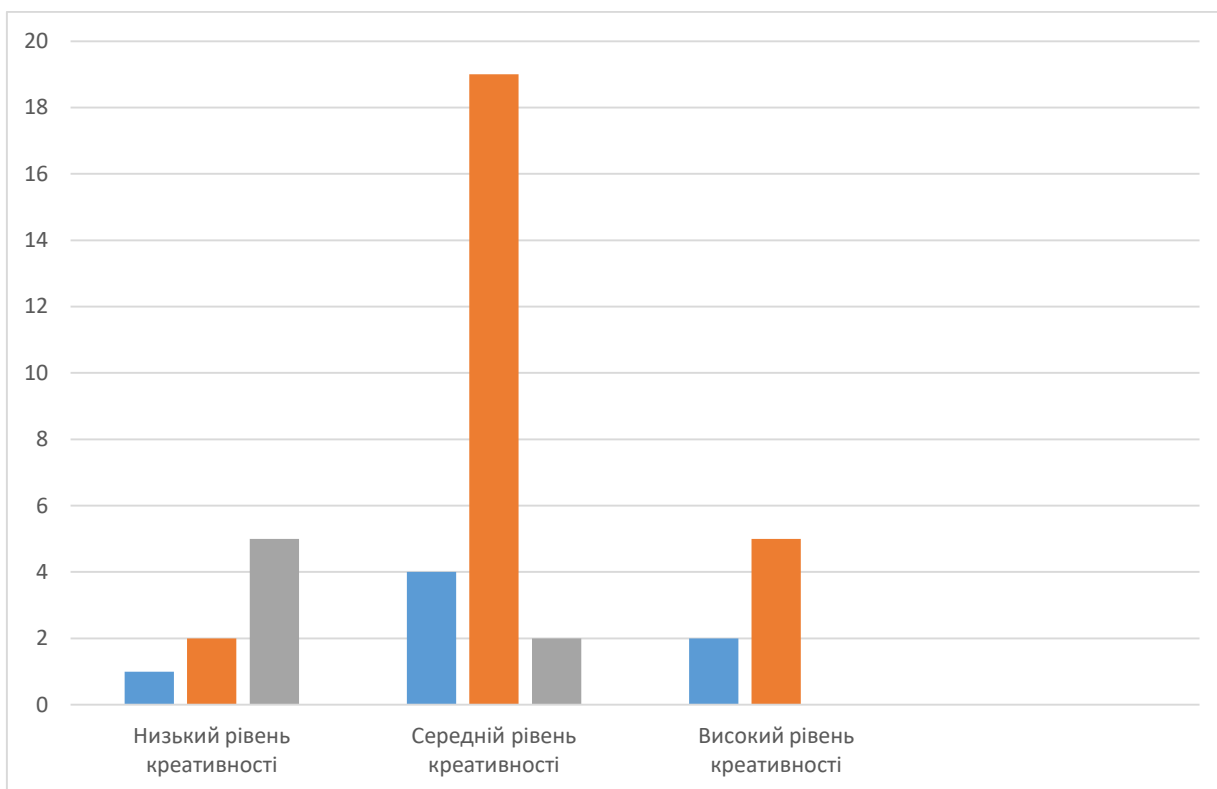

Рис.3.2. Загальні результати «Тесту творчого мислення П. Торренса» відносно рівнів успішності

За результатами проходження методики «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» виявлено, що більшість учнів з високим рівнем креативності мають високий рівень потреб у пошуках відчуттів. Високий рівень потреб у нових відчуттях виявлено в 9 учнів у наступних категоріях навчальної успішності:

- 5 учнів з групи 2 (71%);
- 2 учні з групи 3 (29 %).

Учні з високим рівнем потреб потребують постійно дізнаватись щось нове, відчувають задоволення від отримання нових вражень та відчуттів. Високий рівень потреб передбачає наявність потягу, можливо, іноді неконтрольованого до пізнання нового. Такі учні не бояться ризикувати та діють переважно за покликом серця.

Середній рівень потреб виявлено у 24 учнів, а саме :

- 2 учня з групи 1 (8 %) ;
- 17 учнів з групи 2 (71%) ;
- 5 учнів з групи 3 (21 %).

Учні з середнім рівнем потреб мають інтерес до нових вражень, проте якщо досягнення цієї мети не суперечить їх правилам та установкам. Таким учням властива розсудливість та стриманість, що стримує бажання ризикованих вчинків.

Низький рівень потреб виявлено у 9 учнів, а саме:

- 5 учнів з групи 1 (56%);
- 3 учня з групи 2 (33 %);
- 1 учень з групи 3 (11%).

Підлітки з низьким рівнем потреб у відчуттях не відчують нагальної потреби до постійних змін, відчуття нового. Навіть, навпаки, такі учні віддають перевагу обдуманним вчинкам, діям за постійним перевіреним алгоритмом і не люблять різкі зміни. Учень з таким рівнем потреб віддає перевагу стабільності та впорядкованості, аніж чомусь невідомому та неочікуваному у житті, врівноваженим вчинкам, які не несуть загрози в будь-якій мірі.

В ході експерименту було виявлено закономірності. Виявлено, що більшість учнів з високим рівнем креативності мають високий рівень потреби в пошуках почуттів. Для високого рівня необхідно висувати і обгрунтовувати власні думки та ідеї, бути активним та сміливим.

Загальні результати «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман відносно рівнів успішності представлено в наступній гістограмі (див.рис.3.3) :

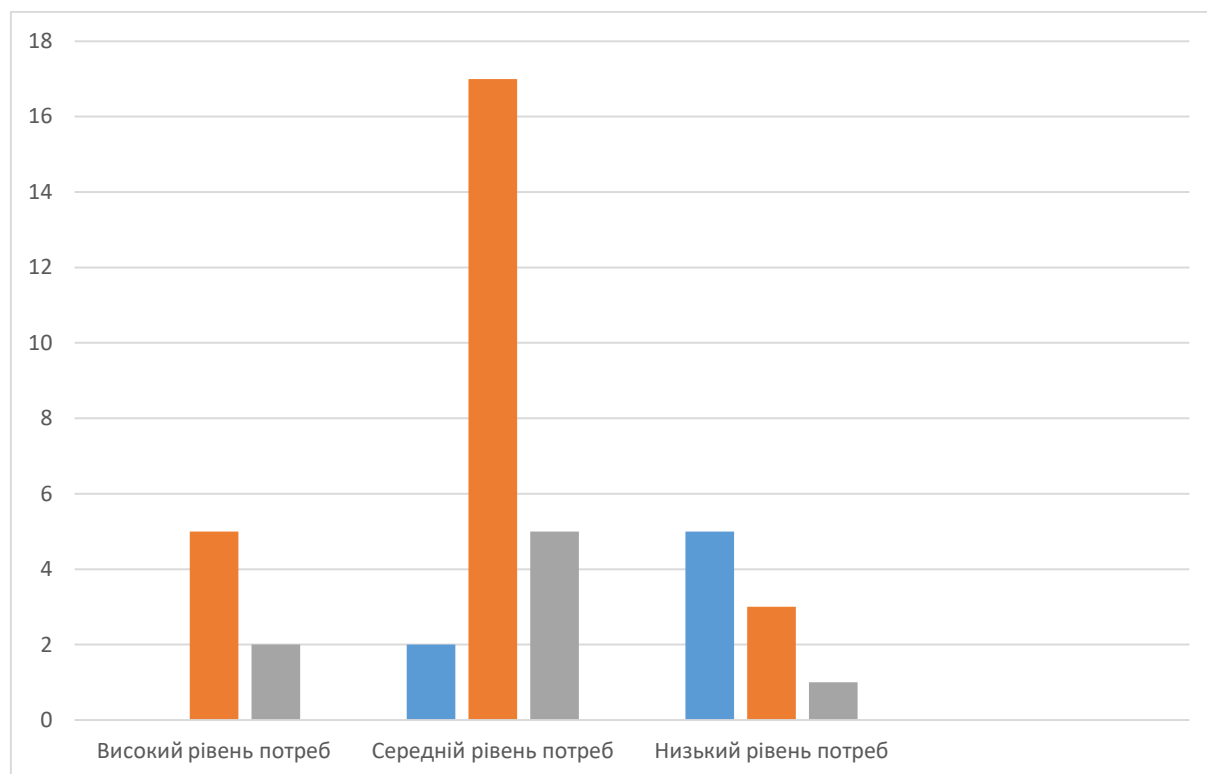

Рис.3.3. Загальні результати «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» відносно рівнів успішності

Усвідомивши зміст поставленої проблеми, учні з таким рівнем креативності, самі висувають і обґрунтовують гіпотезу і перевіряють її спроможність з усіма виникаючими наслідками. Учні самостійно висувають гіпотезу, аргументовано її перевіряють, пропонують власну думку або знаходять спільне рішення.

Спостерігається емоційний комфорт при пред'явленні учнями нового, нестандартного завдання або виду роботи, стимулює їх до відсутності боязні помилки в умовах висловлення власної думки. Дана характеристика прямо корелює з характеристикою особи з високим рівнем потреби у пошуках почуттів, адже така людина прагне нового, шукає нові виходи з ситуації, пропонує її. Відповідно особи з низьким рівнем креативності.

Відповідно, для низького рівня характерний низький рівень активності, розкутості, демократичності мислення, виконання дій за шаблонам. Учням з

таким рівнем креативності властива відсутність бажання продукувати нові ідеї, сміливість. Для вирішення проблемних задач такі учні схильні прийти до рішення за шаблоном, а не самостійно.

Особам з низьким рівнем потреб у нових відчуттях властива несміливість, відсутність бажання до нового. Внаслідок цього, в рамках даного дослідження, у кінцевому підведенню підсумків буде враховано успішність учнів з однаковими показниками високого рівня креативності та високого рівня пошуку потреб у пошуках відчуттів.

Таким чином, виявлені наступну відповідність між рівнем креативності в рівнем потреб та наступним рівнем навчальної успішності:

- низький рівень креативності та низький рівень потреб у пошуках відчуттів найбільше представлений у учнів 1 і 2 груп;
- середній рівень креативності та низький рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено найбільше у учнів 2 групи;
- високий рівень креативності та високий рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено у учнів 2 та 3 груп.

Таким чином, у учнів 1 групи більше представлений низький та середній рівень креативності, а у учнів 3 групи, навпаки, виявлено високі показники креативності. Можливо дійти до висновку, що рівень навчальної успішності не гарантує високий рівень креативності. За попередньою гіпотезою більш успішні учні в засвоєнні навчального матеріалу володіють меншим рівнем креативності, в ході дослідження дана гіпотеза була підтверджена.

Отримані результати дослідження пов'язуємо з тим, що освітня система, незважаючи на новітні реформи, достатньо регламентована, спрямована на відповідну дисципліну та спрямована на відпрацювання вмінь, знань та навичок. Внаслідок цього, вважаємо доцільним в позакласній діяльності особливої уваги приділяти розвитку креативності.

З метою підвищення рівня креативності підлітків розроблені методичні рекомендації для учнів, батьків та вчителів.

3.2.Рекомендації батькам, вчителям, щодо розвитку креативності в учнів підліткового віку

В розробці методичних рекомендацій було враховано, що критичне мислення проявляється не тільки по відношенню до певної інформації, а й до життя, способу життя загалом. Виражається така афективна диспозиція в прагненні школяра розвивати свою допитливість, зацікавленість в пізнанні широкого діапазону проблем, аргументованого дослідження, відсутності упередженості щодо відрізняються світоглядів, прояві гнучкості в розгляді думок, прагнення розуміти думки інших, чесності в оцінці аргументів і фактів, бажанні «боротися» з власними стереотипами і упередженнями, готовності відстоювати власну точку зору і одночасно переглянути власні погляди, якщо рефлексія по цього приводу обгрунтована.

Метою практичного використання даних рекомендацій є підвищення рівня креативності підлітків.

Завдання програми:

- розвинути оригінальність мислення;
- розвинути гнучкість мислення;
- розвинути швидкість мислення;
- навчити розробляти виникли ідеї;
- розвинути вербальну креативність;
- підвищити мотивацію до досягнень.

Рекомендації для учнів

1. Полюбіть процес вирішення проблеми

Творча людина знаходить задоволення не тільки в досягненні результату, але в процесі просування до мети - йому подобається думати, перебирати варіанти, шукати і знаходити різні варіанти виходу з ситуації. Стикаючись з новими завданнями або несподіваними труднощами, навчіться сприймати їх як не як проблеми, а як виклик вашим творчим здібностям.

2. Шукайте оригінальні ідеї

Не зупиняйтеся на самому очевидному способі дій, придумуйте хоча б кілька варіантів досягнення мети, вирішення проблеми. Не ставте собі штучних обмежень, розширюйте кругозір.

Чим більше ви знаєте, тим більше базових знань отримує ваша уява, а без уяви неможливо генерувати по-справжньому творчі ідеї. Читайте книги, дивіться науково-популярні і документальні фільми, набирайтеся досвіду корисної діяльності і активно пізнавайте світ навколо.

3. Творчо підходьте до повсякденних справ

Намагайтеся бути винахідливим в будь-якій сфері вашого життя, а не тільки під час навчання: придумуйте нові цікаві способи проведення дозвілля, займайтеся незвичайними хобі, пропонуйте нестандартні варіанти вирішення побутових питань. Навіть банальний похід в продуктовий може стати тренуванням творчих здібностей - придумуйте собі нові шляхи до магазину, малюйте карти або долайте уявні перешкоди.

4. Вчіться бачити незвичайне в звичайному

Навіть в самих звичних місцях помічайте все, що виглядає особливим, відрізняється від стандарту, не відповідає шаблонам. Вчіться бачити знайомі предмети з нового ракурсу, знаходити несподівані способи їх застосування. Наприклад, якщо поглянути на гілки дерев ранньою весною, можна помітити, що вони схожі на вузлуваті пальці якихось казкових істот.

Рекомендації для вчителів та батьків:

Вчитель, що розвиває, креативність школярів проходить, через складний, а часом і тривалий процес створення умов, необхідних для успішного розвитку творчого потенціалу учнів, найбільше значення з яких мають:

- 1) сприйняття дитини як особистості, незалежно від того, що і як він робить, безумовна повага і прийняття його таким, яким він є;
- 2) уважне і чуйне ставлення до всіх проявів творчої активності школяра (у навчальній і виховній діяльності);
- 3) надання дитині психологічної свободи: свободи вибору, свободи у вираженні своїх почуттів і переживань, в можливості самому приймати рішення;
- 4) підвищення і зміцнення самооцінки учнів;
- 5) організація системи навчання або створення креативної освітньо-виховного середовища;
- 6) використання методик для розвитку творчого та креативного мислення.

Для розвитку креативності старшокласників пропонуємо перелік вправ та методик розвитку творчого мислення.

Вправа «Імпровізація».

Мета: пробудити учасників до гнучкості мислення, розвивати оригінальність мислення.

Дане завдання проводиться в парах. Кожен з учасників придумує для іншого три конкретні дії, які не пов'язані один з одним. Тобто не називати споріднені дії, «прокинувся-поснідав-пішов до школи». А, наприклад, чистити взуття, купатись в аквапарку, позамітати. Завданням є з'єднати дані доручення у логічний ланцюг подій. При цьому неможливо міняти порядок вказаних дій. На виконання завдання відводиться 7 хвилин.

Вправа «Спробуй повтори».

Мета: стимулювати розвиток критичного мислення.

Для проведення вправи заздалегідь необхідно підготувати картки з назвами професій. Учням необхідно завдяки невербальним способам комунікації зобразити на папері або дошці професію, а решта класу повинна вгадати професію.

Вправа «Нетрадиційне море»

Мета: розвивати оригінальність мислення та розробленість ідей.

Учням необхідно записати стереотипи щодо традиційного курортного містечка: колесо огляду, атракціони, надувні атракціони, аквапарк, набережна і т.д. Далі учням необхідно уявити антипод кожної названої ознаки. Наприклад, в новому списку можуть бути відсутні атракціони, продаж звичайних пиріжків, відсутність гарної набережної, музей. Необхідно вибрати те, що залишити від традиційного уявлення про море і що додати. Учні, знаходячись в звичайних обставинах, обирають те що перетворює звичайний відпочинок у нестандартний, цікавий і захоплюючий.

Вправа «Двійник»

Мета: пробудити в учасників активний прояв креативних якостей в повсякденному житті, усвідомити власну цінність.

Інструкція: «Напевно, ви дивились фільм «Термінал». В одній із частині фільму головний герой міг стати двійником будь-якої іншої людини. Уявіть, що він прийняв ваш вигляд. Як в такому випадку, люди зможуть дізнатись хто перед ними? Що саме в вас є такого унікального та неповторного, що під час розмови людина зможе зрозуміти, що це саме ви?». Учасникам дається 5-7 хвилин на роздуми, потім учасники кажуть до яких висновків прийшли.

Також британський психолог Е. Боно, творець теорії латерального, або бокового (нестандартного) мислення, описав в своїх книгах кілька методик, які допомагають розвивати креативність і знаходити оригінальні способи вирішення завдань.

Методика 1 «Синектичний штурм»

Синектика - це з'єднання несумісних елементів. Синектичний штурм як спосіб вирішення проблем винайшов американський дослідник Вільям Гордо. На основі його ідей Е. Боно створив власну методику синектичний штурм. Вона полягає в послідовному використанні прямої, особистої, узагальнюючої та символічної аналогії, а саме:

- 1) сформулюйте проблему;
- 2) перерахуйте способи, якими люди зазвичай вирішують цю проблему (пошук прямих аналогій);
- 3) придумайте, як би вирішили цю проблему ви самі (використання особистих аналогій);
- 4) перекажіть проблему своїми словами, назвіть її характерні риси (застосування узагальнюючої аналогії);
- 5) уявіть, як могли б вирішити цю проблему знайомі вам історичні чи вигадані персонажі (використання символічної аналогії).

Методика 2. «Шість капелюхів» призначена для роботи в групі, але застосовувати її може і одна людина. Для цього йому доведеться послідовно приміряти різні «капелюхи». Методика дозволяє подивитися на проблему з різних сторін. Кожна капелюх символізує певний підхід до вирішення проблеми.

Білий капелюх - інформаційна. Одягаючи білий капелюх, потрібно зібрати і озвучити всю інформацію про проблему (факти, цифри, обставини) і перерахувати ресурси і можливості для її вирішення.

Зелений капелюх - творча. Одягнувши цей капелюх, необхідно згенерувати кілька оригінальних шляхів вирішення проблеми.

Червоний капелюх - емоційна. Одягнувши її, ви маєте повне право зосередитися на передчуттях, сумнівах, побоюваннях та інших почуттях, які виникають при обмірковуванні різних шляхів вирішення проблеми.

Жовтий капелюх - оптимістична. Володар цієї капелюхи зосереджується виключно на позитивну оцінку запропонованих ідей.

Чорний капелюх - критична. У ній слід розглянути всі недоліки, труднощі і негативні наслідки різних варіантів рішення задачі.

Синій капелюх - організаційна. Одягати її потрібно в останню чергу, щоб підвести підсумок обговорення і зробити висновки.

Методика 3. «Вихід за рамки».

Найчастіше ми не можемо вирішити проблему або задачу, тому що обмежуємо себе рамками об'єктивних обставин або нашими уявленнями про дійсність. Метод «виходу за рамки» передбачає відмову від цих обмежень. Необхідно сформулювати проблему; уявити, як можна розв'язати цю проблему, маючи невичерпні ресурси і можливості; розглянути кожну ідею, яка прийшла вам в голову, і оцінити, чи можна втілити її цілком або частково в наявних умовах.

Методика 4 «Випадкове слово»

Дану методику можливо застосовувати як в групі, так і індивідуально. Для виконання методики необхідно:

- 1) сформулювати проблему;
- 2) сказати будь-яке слово, яке першим прийде в голову;
- 3) спробувати пов'язати його з проблемою.

Чим більше слів учень може зв'язати з поставленим завданням, тим вище буде рівень вашої креативності. Краще, щоб слова були якомога менше пов'язані із суттю проблеми.

Методика 5 «Застосування умінь»

Кожен з учасників називає якесь спортивне вміння, яким він володіє (наприклад, кататися на лижах, плавати, кидати далеко м'яч, підтягуватися на перекладині, кататися на сноуборді...)

Потім інші учасники пропонують можливі варіанти застосування цих умінь - не тільки у фізкультурі і спорті, але в інших життєвих сферах. Вправа виконується в загальному колі.

Вправа навчає генерувати ідеї про способи практичного застосування наявних у учасників ресурсів, сприяє підвищенню самооцінки, а також підвищує мотивацію до вироблених нових умінь і вдосконаленню наявних.

Учасники обмінюються своїми враженнями про роботу і міркуваннями про те, які ракурси застосування умінь зацікавили і викликали бажання втілити їх у життя, що мотивувало, чому б хотілося б навчитися і, де і як це можна застосувати а також про те, якими новими уміннями їм захотілось опанувати в ході виконання вправи.

Методика 6 «Творче життя»

Учасники, об'єднавшись в підгрупи по 5-6 чоловік, одержують завдання: сформулювати перелік рекомендацій, які дозволять «зробити більш творчим власне життя», і записати їх. Пропоновані рекомендації повинні бути можливими для втілення в життя всіма учасниками або хоча б більшістю з них (тобто не мати на увазі наявність якихось рідко зустрічаючихся здібностей, занадто великих матеріальних витрат)

Перенесення розгляду проблем креативності з площини спеціально змодельованих ситуацій в область побутових, щоденних життєвих реалій.

Листи, на яких записані сформульовані командами рекомендації, викладаються або вивішуються для огляду всіх учасників. Представники кожної з команд по черзі отримують слово, щоб озвучити свої рекомендації і коротко прокоментувати, яким саме чином слідування кожної з них дозволить зробити більш творчим власне життя.

Проблема розвитку креативності підлітків у виховному процесі потребує подальшого дослідження, так як дане дослідження було не довготривалим і включало невелику кількість випробуваних. Перспективою продовження дослідження є розробка тренінгової програми для розвитку рівня креативності підлітків.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши результати за «Тестом творчого мислення П. Торренса» виявлено, що у більшості учнів наявний середній рівень креативності – 25 учнів (62,5 %). В рамках даного дослідження є необхідність у визначення рівня креативності в певних категоріях навчальної успішності.

Середній рівень креативності найбільше виявлено у учнів, які мають середню успішність. Низький рівень виявлено у 8 учнів (20 %), серед них 5 учнів з високою успішністю. Високий рівень креативності виявлено у 7 учнів (17,5%), серед них найбільше учнів з середньою успішністю та в меншій мірі учні з низькою успішністю. У учнів з високим рівнем успішності високий рівень креативності не виявлено.

За результатами проходження методики «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» виявлено, що більшість учнів з високим рівнем креативності мають високий рівень потреб у пошуках відчуттів. Високий рівень потреб у нових відчуттях виявлено у 5 учнів з середнім рівнем успішності (71%) та 2 учнів з низьким рівнем успішності (29 %). Середній рівень потреб виявлено у 24 учнів, а саме у 17 учнів з середнім рівнем успішності (71%), 5 учнів з низьким рівнем успішності (21 %) та 2 учнів з високим рівнем успішності (8 %). Низький рівень потреб виявлено у 9 учнів, а саме 5 учнів з високим рівнем успішності (56%); 3 учнів з середнім рівнем успішності (33 %) та 1 учня з низьким рівнем успішності (11%).

Проаналізувавши результати двох досліджень виявлено, наступну відповідність між рівнем креативності, рівнем потреб та наступним рівнем навчальної успішності:

- низький рівень креативності та низький рівень потреб у пошуках відчуттів найбільше представлений у учнів з високим рівнем успішності та учнів з середнім рівнем успішності;

- середній рівень креативності та низький рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено найбільше у учнів з середнім рівнем успішності;
- високий рівень креативності та високий рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено у учнів з середнім рівнем успішності та учнів з низьким рівнем успішності.

Таким чином, у учнів з високим рівнем успішності більше представлений низький та середній рівень креативності, а у учнів з низьким рівнем успішності, навпаки, виявлено високі показники креативності, що доводить необхідність розвитку креативності підлітків і в позаурочний час.

Отримані результати дослідно-експериментальної роботи дозволяють вважати, що мета дослідження досягнута, завдання вирішені

ВИСНОВКИ

Загальні висновки сформульовані відповідно до завдань дослідження:

1. Розглянуто поняття креативності в психолого-педагогічній літературі.

Незважаючи на велику кількість досліджень в області творчого підходу, креативності, точного поняття креативності немає. Аналіз літератури дозволяє зробити висновок про те, що креативність - це здатність розробляти ідеї, кардинально відрізняються від звичних суспільству. Для креативності характерні наступні показники: готовність до створення принципово нових ідей, швидкість, гнучкість, оригінальність і розробленість ідей.

2. Визначено особливості розвитку креативності в підлітковому віці.

Підлітковий вік характеризується багатьма дослідниками як період кардинальних зрушень в психічному і особистісному розвитку. Це період становлення індивідуальності, підвищеної активності, інтелектуалізації і індивідуалізації психічних процесів.

Внаслідок природної підліткової гнучкості, прагненню до самовдосконалення, незалежності, відмови від стереотипів, становленню «образу-Я», підлітковий вік можна вважати одним з найбільш сензитивним періодом для розвитку креативності. Проте через пристосування підлітків до поведінки, способу життя однолітків, в старшому шкільному віці креативність може втрачати свою актуальність і ставати незатребуваною.

Процес розвитку творчого потенціалу особистості підлітка є дієвим в тому випадку, якщо воно буде простором спільності, наповненим реальними та значущими питаннями, на які необхідно знайти відповіді. Створення виховного процесу включає внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, та зовнішні, які включають освоєння спільнотою підлітків та дорослих довкілля.

3. Досліджено рівень креативності підлітків, враховуючи їх шкільну успішність.

В ході дослідження було застосовано дві методики: «Тест творчого мислення П. Торренса» та «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукермана». Виявлено, що в більшості підлітків виявлено середній рівень креативності, що вказує на необхідність його розвитку.

За результатами проходження методики «Діагностика потреби в пошуках відчуттів М. Цукерман» виявлено, що більшість учнів з високим рівнем креативності мають високий рівень потреб у пошуках відчуттів. Учень з високим рівнем креативності прагне до нового, до отримання нових відчуттів, ризику, а з низьким рівнем креативності навпаки.

Проаналізувавши результати двох досліджень виявлено:

- низький рівень креативності та низький рівень потреб у пошуках відчуттів найбільше представлений у відмінників та хорошистів;
- середній рівень креативності та низький рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено найбільше у хорошистів;
- високий рівень креативності та високий рівень потреб у пошуках відчуттів виявлено у хорошистів та двієшників.

Таким чином, у відмінників більше представлений низький та середній рівень креативності та прагнення до нових відчуттів, а у більшості двієшників, навпаки, виявлено високі показники креативності, бажання до пізнання нового, що доводить необхідність розвитку креативності підлітків у виховній роботі.

В цілому, результати роботи можуть бути використані в навчально-виховному процесі школи, а також в роботі педагога з підлітками для розвитку у них креативності. Все вищесказане дає підставу стверджувати, що мета, поставлена перед нами у вирішенні даної проблеми, була досягнута, завдання дослідження вирішені.

Отже, завдання вирішено, мета дослідження досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1.Sternberg, R. «Creativity is a decision» R. Sternberg: in A.L. Costa (Ed.). Teaching for intelligence II, 2000. 85-89p
2. 2.Torrance E.P. Guiding creative talent E.P. Torrance. Englewood Cliffs. N.Y.: Prentice-Hall, 1962. 278 p
3. Torrance E.P. The nature of creativity as manifest in its testing. The blazing drive: the creative personality E.P. Torrance. Buffalo, NY: Bearly Limited, 1987. 123 p
4. 4.Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С.14-41.
5. Богоявленская Д. Б. Одаренность: теория и практика. Пед.системы. «Одаренные дети» М., 2000. С. 3-20.
6. Булах І. Поняття та критерії педагогічної діагностики Частина II. Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників К.: Майстер – клас, 2005. С. 11-18
7. Вайнола Р., Сисоева С. Педагогічна оцінка вихователем рівня креативності особистості Виховання основ духовної культури: Зб. наук. праць. Суми: МКВВП «Мрія», 1992. С. 112-117.
8. Волкова Н.П. Педагогіка. Київ : Академія, 2001.
9. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.09 Тернопіль, 2014.19 с.
10. Воронцова Е. Задатки, здібності, обдарованість. 2011. С. 1.
- 11.Гірний О. І., Савчин М. М. Творчість як педагогічна проблема: тренінг творчості Шлях освіти. 2011. № 4. С. 5-10

12. Григорьев С.И. Основы современной социологии: учеб. пособие Ю.Е. Растов. Барнаул: Алт. ГУ, 2001. 138 с.
13. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: дис. канд. пед. наук : 13.00.04 Тернопіль, 2008. 192 с.
14. Гушан В. Поняття креативності у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених Соціальна і педагогічна підтримка обдарованих дітей в Україні та за кордоном: зб. наук. статей. Горлівка: вид-во ГДПШМ, 2012. С. 37-40.
15. Дружинин В.Н. Когнитивные способности: структура, диагностика, развитие. М.: ПЕР-СЭ; СПб.: ИМАТОН-М, 2001.
16. Дружинин В.Н. Психология общих способностей СПб.: Питер, 2008. 358 с.
17. Експериментальна психологія: курс лекцій уклад. О.В. Романенко. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 146 с.].
18. Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс : Изд.-во «Просвещение», 1977. 89 с.
19. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. Посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
20. Кобзар О.Б. Роль проблемного навчання в підвищенні якості підготовки фахівців Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2002 . Вип.2. с. 34-42.
21. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 592 с
22. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання. Навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 415 с
23. Кукуленко-Лук'янець І.В. Психологічні засади особистісно-креативного підходу в навчанні студентів університету (на матеріалі іноземної мови) :

- Дис... канд. психол. наук: 19.00.07 АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 2003. 259 арк. Бібліогр.: арк. 194-216.
- 24.Майтак Т. Вплив сучасної системи освіти на розвиток креативності. Психолог. №19.2012. С. 34.
- 25.Максименко С.Д. Загальна психологія : Підруч. для студентів вищ. навч. закладів В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко. Київ: Форум, 2000. 521 с
- 26.Маслоу, А. Новые рубежи человеческой природы Москва: Альпина Диджитал, 2011.590с.
- 27.Матвійчук Т. В. Основні напрямки дослідження творчих здібностей у психології та педагогіці Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. №1 (7). С. 145–151.
- 28.Немов Р.С. Психология Т. 1.: Просвещение, 1995. 576 с.
- 29.Оксфордский толковый словарь по психологии под ред.А.Ребера: в 2- х тт:Т1. Пер. с англ. Чеботарёва Е.Ю.: Вече АСТ, 2003. 592с.
- 30.Особов І.П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників Гуманитарные научные исследования. Октябрь, 2011. Электронный ресурс. URL: <http://human.snauka.ru>
- 31.Павленко В.В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток Педагогічна освіта: Теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць Київ ун-т ім. Б. Грінченка; редкол. : В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа та ін.. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. Вип. 23. С. 15–21.
- 32.Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: монографія за ред. проф. О.Є. Антонової. Житомир, 2017. 158 с.
- 33.Пиаже Ж. Избранные психологические труды Москва: Международная педагог. академия, 1994. 680 с.

34. Пономарёв Я. А. Психология творчества. Школа Под ред. Д. В. Ушакова.: Издательство Институт психологии РАН, 2006. 624с.
35. Психологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів Трофімов Ю.Л. Київ: Либідь, 2001. 560 с
36. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии. 1997. 463 с.
37. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособие для студентов под ред. Д.И. Фельдштейна; изд. 2-е, доп.: Институт практической психологии, 1996. 304 с.
38. Словник термінів і понять сучасної освіти уклад. : Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
39. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посібник; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори 2006», 2012. 220 с.
40. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения: В 3-х т. Т.2 Сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль.: Педагогика, 1980. 384с
41. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология. Учеб. для студ. сред. пед. учеб. заведений 3-е изд., стереотип. Издательский центр “Академия”, 2003. 288с.
42. Терещук А. Креативність як невід’ємний компонент інтелектуального розвитку особистості Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254>.
43. Туріщева Л.В. Вікові аспекти виховання школяра. Виховна робота в школі, 2006. № 8 . С.36-41
44. Халифаева, О. А. Развитие креативности подростков в образовательном учреждении Психология обучения. 2008. №9. С. 13-22

- 45.Халифаева, О. А. Развитие креативности подростков в образовательном учреждении Психология обучения. 2008. №9. С. 13-22
- 46.Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
- 47.Шахіна І. Ю. Формування креативності у майбутніх учителів математики засобами мультимедіа: дис. канд. пед. наук, 13.00.04 теорія і методика професійної освіти Вінниця, 2007. 255 с.
- 48.Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2002. 295 с.
- 49.Ярушина Т.А. Вікові та статеві особливості креативності у підлітковому віці Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля (серія «Педагогіка та психологія»). 2011. № 2 (2). С. 160-165.